

Stinas

artiklar 8

INNEHÅLL

3 Anderna

4-5 Alperna & Ardennerna

6 Appalacherna & Blue mountains

7 Appeninerna

8 Atlasbergen

9 Kaukasus

10-11 Himalaya & Karpaterna

12-13 Sierra Nevada &
Klippiga bergen

14-15 Pyrenéerna

16 Schwarzwald

17-19 Skanderna

20-21 Världsdel och kontinent

22 Svalbard

23 Grönland

24 Färöarna

25-27 Baltikum

28 Ukraina

29-31 Vitryssland/Belarus

32-33 Daugava

34-35 Tjernobyl

Anderna

Anderna (spanska: Cordillera de los Andes) är en över 850 mil lång bergskedja genom hela västra Sydamerika.

Den börjar vid Karibiska havet i nordväst och grenar sig i två när den löper söderut längs stillahavskusten, genom Venezuela där den grenar sig – i Colombia grenar den sig i 2 som när de går ihop bildar en väg mot södra Sydamerika. Sen fortsätter den genom Ecuador, Peru, Bolivia, Chile och Argentina. Den går genom 4 av dessa 7 länders huvudstäder för att sluta vid Kap Horn i södra Chile. Det ger en sträckning på över 850 mil, vilket gör den till jordens längsta bergskedja ovanför havsytan (under havsytan är mittatlantiska ryggen längre). Den största bredden är cirka 92 mil.

I Venezuela finns många andiska städer. Delstaten Merida i Sierra Nevadaområdet har landets högsta bergstoppar. Bl. a. de nästan orörda Pico Bolivar, nästan 5000 möh. Att gå dit ar nästan 3 dagar. I området La Columna finns topparna Abanixo, Jahn, Bolivar efter Simén Bolivar och Vertigo.

Anderna har stora städer, som Bogotá och Medellin (Medejin). Miljön gör att vissa samhällen och städer isoleras.

Människor som bidrar till utvecklingen och utbildningen av de isolerade områdena är viktigt. Där ägnar man sig åt biodling, om bina försvinner gör matväxter också det.

Mulor (korsning mellan åsna och häst) och hästar finns i området.

Människor anpassar sig. En andisk anda är att hjälpa andra. T. ex. att utbilda avlägsna samhällen och städer.

Utbildning och arbete är verktyg som kan bli pengar. Vägen La Caravan från Merida till Los Nevados är bland de svåraste i Anderna.

I Colombia, mellan provinserna Caldas och Tolima ligger staden Manizales. Bakom ligger aktiva vulkanen Nevado del Ruiz på 5 000 meters höjd i Nevados nationalpark där det även finns andra glaciärtäckta toppar. El Cocuy är en typisk bergstopp för colombianska Anderna.

Bergen är vilda. Vädret växlar ofta. Att klättra här är ansträngande.

Det finns liv här, på platser vi inte tänker oss.

Medan storstäderna har tillgång till allt finns det områden helt isolerade från service.

Chaparral i Colombia med 48 000 invånare i regionen Las Hermosas i södra Tolima. Där finns regionens enda medie, en radiostation.

Området har ingen mobiltäckning.

Att sammankoppla Venezuelas alla regioner är en utmaning. 1925 byggdes Transandiska vägen. Drygt 100 mil som förbinder Venezuelas huvudstad Caracas med San Antonio del Tachira vid gränsen till Colombia.

Vid bergen ligger staden Cacute på gränsen mellan Stilla havet och Atlanten. Här lever man jordbruksliv.

Keso är ost på spanska. Det gör man egen här.

Alperna

Alperna sträcker sig i en båge från området kring Nice och Genua vid Medelhavet, norrut mot Schweiz och sedan österut mot Wien. 8 länder har del av Alperna: Frankrike, Italien, Monaco, Schweiz, Liechtenstein, Tyskland, Österrike och Slovenien.

Alperna är 50-80 miljoner år gamla och ingår i det större alpina bergskedjebältet, Alpiderna. Alperna täcker en yta på 207 000 km².

Bergen stupar ner mot söder mycket brantare än mot norr. Den högsta zonen av Alperna, med toppar på över 4 000 meter, ligger i väster.

Till Alpernas egenheter hör att bergskedjan är ovanligt rikt på dalar i längd- och tvärriktning. Därför ligger inte lika stora hinder i vägen för trafiken som många andra bergskedjor.

Alpernas högsta berg är Mont Blanc i Frankrike, med toppen 4 810,45 m ö h som tidigare var Europas högsta. Sedan kommer Monte Rosa (Dufourspitze 4 634 m ö.h.), Dom (4 545 m.ö.h.), Weisshorn (4 505 m.ö.h.) och Matterhorn i Schweiz (4 478 m.ö.h.).

Från Alperna rinner Europas största floder Rhône, Po, Inn, Donau.

Floderna skapar flera sjöar; i norr ligger Genève sjön, i södra bl. a. Gardasjön.

Alperna bildar ett gränsområde mellan det mellersta Europas kontinentala klimat, med regn under alla årstider och Europas varmare och mildare

Medelhavsklimat med främst höstregn.

Nederbörden tilltar med höjden samt är mindre i öster än i väster.

De inre dalarna är däremot relativt torra. I Schweiz är den årliga nederbörden i föralperna och alpkedjorna mest cirka 2 000 mm, i Valais dalar och i Engadin dock regionalt endast 600 mm.

Snögränsen ligger på 2 500-3 100 m ö h, cirka 2 700 m ö h i norr och 3 000 m ö h i söder. Alperna har cirka 1 000 glaciärer, som täcker en yta av 3 200 km². De största är Aletschgletscher och Gornergletscher i Schweiz. 8 länder har någon del i Alperna - Tyskland, Frankrike, Italien, Liechtenstein (hela), Monaco, Österrike, Schweiz, Slovenien. Endast ett helt land ligger där, Liechtenstein.

Även Monaco ligger helt i den region som brukar räknas till Alperna men landet saknar nämnvärda bergstoppar.

Flera språk talas i Alperna. Italienska, tyska, franska, rätoromanska, slovenska

Upp till 1 300-1 400 meters höjd finns odlade marker och skogar med lövträd. Den nedre delen av fjällväxtligheten består till stor del av bergtall och björkal. Högre upp finns en zon med bl. a. alprosor, Rhododendron och Rosa alpina, samt barrträd och alpngångar med örter och gräs. En blomma som förknippas mest med Alperna är Edelweiss, som växer på bergshyllor och i bergssprickor.

Trädgränsen ligger på 1 500-2 200 meters höjd. Där ovanför ligger det alpina området, vars flora täcker

enstaka platser. Växterna är släkt med polartrakternas. Blommorna växer även långt över snögränsen, t. ex. finns cirka 50 blommande arter på 3 087-3 185 meters höjd på Vincent-pyramiden i Monte Rosa.

Djuren i Alperna består dels av arter som efter istiden är utdöda i låglan- det och dels av högnordiska arter som lever på högt belägna platser, isolerade från sina nordiska släk- tingar.

Till alpdjuren hör stengeten, sten- bocken, murmeldjuret, skogsharen, alpkajan, alpkråkan och fjällripan. Av insektsarter är det främst skal- baggas och fjärilar som har många olika alpina arter. Flera insektsarter har inga eller små vingar. Ända till 2 500 meters höjd finns öringar i bergbäckarna.

Ardennerna

Ardennerna (franska: Ardennes, nederländska: Ardennen) är ett drygt 10 000 km² stort skogbeklätt bergs- område i sydöstra Belgien och de angränsande delarna av Luxemburg och Frankrike. De franska delarna av området ingår i regionen Champagne- Ardenne. Mestadels skogbeklätt bergland. Den täcker Luxemburg samt sydöstra Belgien. Mot öst sammanhänger denna bergsträcka med Hohes Venn och Eifel, mot väst sänker den sig småningom ned till den flamländska lågslätten.

De största höjderna ligger nära tyska gränsen, såsom Baque Michel på 675 m.ö.h. Belgiens högsta punkt är Signal de Botrange, där den skog- klädda bergstoppen på 694 m ö.h. byggts på med en 6 meter hög ut- siktspattform. Dessa s k "Hög-Ardennerna" sträcker sig åt sydväst och bildar i trakten av Sedan norra gränsen för Seinebäckenet.

De högsta regionerna är täckta av hedar och högmossar (tyska: Hohes Venn; franska: hautes fagnes), har en mycket rå och ogästvänlig karaktär och är i stor utsträckning ouppodlade. Under 500 m ö.h. finns mer uppodlade trakter.

Appalacherna

Appalacherna i östra Nordamerika sträcker sig från Newfoundland i Kanada ända ner till centrala Alabama i södra USA, nära Mexikanska golfen. Större delen finns alltså i USA. Appalacherna är 16-48 mil bred. Vissa utlöpare sträcker sig ända till nordöstra Mississippi och gör därmed bergskedjan över 260 mil lång.

Appalacherna är den nordamerikanska delen av Kaledoniderna eller den "Kaledoniska bergskedjan" vilken bröts loss från den europeiska delen när den nordamerikanska kontinenten skildes från den europeiska.

Systemet består av flera massiv och bergen är i medeltal 900 meter höga. Det högsta berget är Mount Mitchell (2 040 m) i North Carolina, vilket är den högsta punkten i Nordamerika öster om Mississippifloden.

I södra och mellersta delen finns en av världens största fyndigheter av kol samt tillgångar av olja, naturgas och flera andra malmer och mineraler.

När spanjorerna utforskade norra Floridas kust fann man en by som blev kallad Apalachen. Än idag finns det geografiska namn i Florida med liknande namn.

Appalacherna utgjorde ungefär den västliga gränsen för de 13 brittiska kolonier som 1776 bröt med moderlandet och bildade USA. När Storbritannien erkände USA:s självständighet några år senare, erhöll det nya landet även området väster om Appalacherna fram till det då spanska Louisianaterritoriet.

De omfattande naturtillgångarna har givit upphov till ett av världens viktigaste industriområden.

Bergen utgjorde en barriär, som hindrade de tidiga invandrarna att tränga västerut och gynnade på så sätt uppodling och industrialisering av det östra kustlandet.

Blue Mountains

Blue Mountains i Australien ingår i Great Dividing Range.

Den börjar ca 5 mil utanför Sydney. Allmänheten säger olika om var den slutar.

Dess högsta topp ligger 1 215 m.ö.h. Blue Mountains är ett känt turistmål. Här finns världens brantaste järnväg (beroende på definition), som förr användes för transport av kol och oljeskiffer men i nutid används som en nöjesattraktion.

Appeninerna

Appeninerna (italienska: Appennini) ligger i Italien, 100 mil lång och sträcker sig från Ligurien i norr genom Toscana och Umbrien och vidare söderut och bildar ryggraden för hela Apenninska halvön.

Bergskedjans högsta delar Gran sasso har en maxhöjd på drygt 2 912 m.ö.h.

Appeninerna bildades under samma period som Alperna genom sammanstötning av den afrikanska kontinentalplattan och den därifrån härstammande adriatiska plattan med den eurasiska.

Vanliga bergarter är kalksten, dolosten, sandsten, skiffer och lera.

Klimatet är typiskt för bergsregioner med allmänt lägre temperaturer än runt omkring samt större temperatursvängningar och mer nederbörd. Större skillnader finns mellan de västra och östra sluttningarna.

Upp till 600 m ö h finns en växtlighet som liknar den vid kusten.

Äkta kastanj och ekar samt i högre områden barrträd. Trädgränsen ligger vid 2000 m ö h. På bergstopparna finns lämningar från senaste istiden som egentligen är typiska för högre bergstrakter eller nordliga regioner, som dvärgvide och fjällsippa. Av cirka 700 arter fröväxter vid eller ovanför trädgränsen är cirka 105 typiska för bergstrakten. Den lokala hästrasen är bardigiano. Flera motorvägar skär genom Appeninerna och järnvägssträckan Bologna-Florenskorsar i en 18,5 kilometer lång tunnel som öppnades 1934.

Appeninerna ligger längs med gränsen mellan den adriatiska, den eurasiska och den afrikanska kontinentalplattan. Det gör att hela bergskedjan ofta är drabbad av mindre jordbävningar, dock mycket förstörande.

Atlasbergen

Atlasbergen i norra Afrika sträcker sig cirka 240 mil genom Marocko, Algeriet och Tunisien. Bergens högsta topp är Jbel Toubkal i sydvästra Marocko, 4.167 m ö h.

Atlasbergen skiljer Nordafrikas medelhavs- och atlantkuster från Sahara-öknen.

Befolkningen består mest av berber. Ordet för ”berg” i vissa berberspråk är adrar och adras, de tros vara besläktade med Atlas.

Atlasbergens olika delar täcker stora delar av Marocko, Algeriet och Tunisien längs en sträcka av 220 mil. Bredden håller sig till cirka 30 mil.

Här ingår dock inte Rifbergen i nordligaste Marocko. De ingår istället i veckningssystemet Gibraltarbågen, som fortsätter över Gibraltar sund och in i södra Spanien.

Atlasbergen består av flera kedjor:

Höga Atlas (Marocko), Atlasbergens högsta partier, högsta topp Jbel Toubkal 4.167 meter över havet.

Bergskedjan består mestadels av vulkaniska bergarter och bär spår av nedisningsperioder.

Mellanatlas (Marocko)

Tellatlas – låga berg som löper längs Algeriets medelhavskust, högsta punkten är Djurdjurabergen i Kabylien, 2.308 meter över havet.

Sahara-Atlas – höga berg som löper längre söderut, främst i Algeriet.

Bergskedjan består mestadels av sandsten och kalksten.

Högsta punkt Djebel Aurés, 2 328 m ö h.

Aurèsbergen i gränsområdet mellan Algeriet och Tunisien utgör Atlasbergens östligaste del.

Kaukasus

Kaukasus ligger i Kaukasien i östra Europa och västra Asien (den är alltså gräns mellan världsdelarna), mellan Svarta havet och Kaspiska havet.

Cirka 120 mil lång och 16 mil bred.

Västra Kaukasus hör till Europas regnigaste områden.

Högsta berget är den utdöda vulkanen Elbrus med sina 5 642 meter. Idag är Elbrus Europas högsta berg.

Över den västligaste delen hölls utomhussporterna vid Vinter-OS 2014 där Sotji var huvudort.

Kaukasus sträcker sig i nordvästlig-sydöstlig riktning och breder ut sig i Ryssland, Georgien, Azerbajdzjan, Armenien, Turkiet och Iran.

Armenien, Azerbajdzjan och Georgien ligger i Asien, men brukar politiskt och kulturellt räknas till Europa.

Bergskedjan är uppdelad i två delar. Stora Kaukasus norr om och Lilla Kaukasus söder om det georgiska läglandet.

Bergskedjan är i väst och öst ganska utbredd, uppemot 16 mil medan den är smalare i mitten.

Sarykumöknen ligger i Dagestan.

Djuren är bergsvincenter. De lever på 3 000 meters höjd. De håller till i skogen på sommaren och drar sig till högländet på hösten, som börjar redan i början av augusti. Bergsvincenten kan vara farlig för brunbjörnar, speciellt vid brunsten.

I Kaukasus finns även långörade igelkottar, Kejsarörnar och Svartpannad törnskata.

Bland växtligheten finns rododendron.

Vintern kan vara bister.

Himalaya

Himalaya (sanskrit, himālaya, ”snöns boning”. Hima ”snö, frost”, ālaya ”boning”) är en bergskedja i Asien. Den skiljer den indiska halvön från Tibetplatån.

I bergssystemet finns 9-10 bergstoppar över 8 000 meter, däribland Mount Everest och Kangchenjunga, två av jordens tre högsta berg. I förhållande kan man sätta berget Aconcagua i Anderna, som med sina 6 962 meter är den högsta toppen i andra bergskedjor, medan Himalaya har över 50 bergstoppar som är över 7 200 meter.

Himalaya sträcker sig från Indus genombrottsdal i väster till Brahmaputra-Sangpos i öster. Cirka 250 mil lång och 8-20 mil bred. Bergskedjan går i en mot syd böjd båge.

Karpaterna

Karpaterna i centrala och sydöstra Europa kallas ofta bergskedja, men bildar ingen sammanhängande kedja.

Bergen består istället av flera tydliga grupper, ofta utlagda parallellt med varandra. Det syns tydligast i Väst- och Östkarpaterna.

Endast den yttre zonen bildar en bergskedja, av bl. a. sand- och lersten.

Östkarpaterna består endast av den yttre och den inre zonen. Bergen har här en kullig form, p.g.a. kraftigt överskjutna veck.

Centrala zonen utgörs av kalksten och dolomit.

Dessutom finns åtskilda, upphöjda block av äldre bergarter.

Tatrabergen (Höga Tatra och Låga Tatra) i Västkarpaterna utgör den högsta delen av den centrala zonen. Bihormassivet i Sydkarpaterna ingår också i denna zon.

Inre zonen motsvarar de bergsområden som ligger på ”insidan” av den stora bergskedjebågen. Bergen här utgörs främst av vulkaniska bergarter. De syns i Östkarpaterna som utslocknade vulkankoner.

Den sydkarpatiska delen av den inre zonen är på många håll rent alpin och högst är där Fågärasbergen med en topp på 2 543 m ö.h. Endast i de högre delarna finns här rester av glacial påverkan.

Karpaterna utgör en fortsättning österut av Alperna och bildar en 145 mil lång bergbåge genom Slovakien, Polen, Ungern, Ukraina och Rumänien och gränsar till Tjeckien, Österrike och Serbien. De delas ofta upp i Västkarpaterna, Östkarpaterna och Sydkarpaterna. Bergen är ett turistmål med många skidanläggningar, hälsokällor, naturreservat och nationalparker. Högsta topp är Gerlachovský Štít i Slovakien.

Karpaterna är en fristad för många annars utrotningshotade arter. På 70 000 km² i Rumänien ryms cirka 5 400 björnar (har varit över 8 000), 3 400 vargar och 2 000 lodjur.

Namnet Karpates kan ha kommit från urindoeuropeiska ordstammen *sker-/*ker-, från vilken även det albanska ordet karpë, sten, kommer.

I sena dokument från Romerska riket kallas Östkarpaterna Montes Sarmatici och Västkarpaterna Carpates.

Karpaterna börjar vid Devinporten vid Donau nära Bratislava och utgör en direkt fortsättning österut på Alperna. De omger Karpaterbäckenet inklusive Transkarpatien och Transsylvanien i en stor halvcirkel och löper mot sydväst. Halvcirkeln slutar vid Järnporten vid Donau och övergår längre söderut i Balkanbergen. Karpaternas totala längd är cirka 145 mil. Bredd 1,2-500 mil.

Bergssystemets högsta topp är Gerlachovský Štít i Slovakien, 2 655 m ö h. Den täcker en yta om cirka 200 000 km² och är Europas näst största bergssystem.

Västkarpaterna: Slovakien, Polen och Ungern.

Östkarpaterna: Rumänien och Ukraina. Sydkarpaterna: Rumänien och Serbien.

Karpaterna saknar skarpa höjder, vidsträckta snöfält, stora glaciärer, höga vattenfall och större sjöar.

Inget område i bergskedjan är snötäckt året runt. Klimat samt flora och fauna kan jämföras med Alpernas mittregion.

Karpaterna separeras från Alperna av Donau; kedjorna möts bara nära Bratislava i Slovakien. Floden separerar dem också från Balkanbergen. Oder separerar bergen från Schlesiens och Mährens bergskedjor. Till skillnad från resten av Europas centrala bergssystem omges Karpaterna av slättland på alla håll.

Bergen var under första världskriget föremål för hårda strider mellan Österrike-Ungern och Ryssland, inte minst under vintern och våren 1915.

Sierra Nevada

Sierra Nevada ("den snöklädda bergskedjan") är en bergskedja i Andalusien i södra Spanien med 20 toppar på över 3 000 meter.

Den högsta är Mulhacén, som med sina 3 482 meter är Iberiska halvöns högsta berg.

På Sierra Nevada finns Europas sydligaste skidort, som också heter Sierra Nevada. Den ligger vid bergskedjans näst högsta topp Pico del Veleta, som har en höjd av 3 398 m. Höjden över havet gör att det är mycket snösäkert under vintersäsongen, som normalt varar från december till första maj. Skidområdets storlek och pisternas skötsel kan jämföras med Åres. Liftsystemet har kabinbana, äggliftar även kallade gondolliftar) och snabba stolsliftar. De få släp-/ankarliftar som finns är samtliga korta och odramatiska.

Närheten till Costa del Sol innebär att detta är ett av de få områden i världen där det är möjligt att samma dag åka skidor och ta ett behagligt dopp i havet.

Sierra Nevada är även en nationalpark. Det skyddade området är på 86 208 hektar (862 km²). Här finns bergstoppar, floder, sjöar och ett unikt växt- och djurliv. Området är ett populärt utflyktsmål året om. På drygt 2 800 meters höjd i Loma de Dilar hittar man Sierra Nevadas astronomiska observatorium, OSN.

Klippiga bergen

Klippiga bergen (Rocky Mountains/The Rockies; montagnes Rocheuses) ligger i västra Nordamerika – från södra USA upp till Kanada.

Colorado i USA har de högsta delarna, med mer än 100 toppar över 4 000 m.ö.h, t. ex. högsta toppen, Mount Elbert, cirka 4 400 m.ö.h.

I Klippiga bergen finns viktiga nationalparker, bl. a. Yellowstone och många vintersportorter – bl. a. Vail i Colorado. De amerikanska delstater med delar i Klippiga bergen – Arizona, Colorado, Idaho, Montana, Nevada, New Mexico, Utah och Wyoming – kallas ibland Mountain States.

Klippiga bergen börjar vid Rio Grande i New Mexico i USA och går i nord-sydlig riktning längs västra USA upp till British Columbia, Kanada. Längre norrut går den främst mera nordväst-sydöst och övergången blir mer gradvis.

Bergskedjan är cirka 480 mil lång och 160 mil som bredast.

Den har formats av att kontinentalplattan under Stilla Havet och några mikroplattor öster om den skjuts in under den Nordamerikanska plattan i en pågående process.

Innehåller bl. a. magmatiska bergarter (stelnad lava). De äldsta kända bergarterna i området, i söder, bildades för 2 miljarder år sedan. Bergarter från de flesta av jordens tidsperioder finns här.

San-Juanbergen i Colorado, bildade för 65-1,8 miljoner år sedan, tillhör de yngsta delarna.

Området där bergskedjan ligger idag var från början platt havsbotten.

Bergen har höglandsklimat och en medeltemperatur på 6°C.

Vintrarna är våta och kalla med en medeltemperatur på 2°C och en medelnederbörd på 29 centimeter snö. Snötäcknet kan vara 5-6 meter eller tjockare.

I Klippiga bergen finns gott om brytbara mineraler. Bly, zink, kol, silver, koppar. Man har även hittat guld. Naturgas, petroleum och olja är andra naturtillgångar.

Kanadas största kolgruva Crowsnest Coal Field ligger i British Columbia och liknande finns i Alberta.

Guld upptäcktes 1849 i Colorado, järnvägen kom 1869 och Yellowstone nationalpark 1872.

De stora skogarna, främst statliga är en stor naturresurs. Skogsbruk sker främst i Montana och Idaho i USA och British Columbia i Kanada.

Bergen är en återhämtningsplats året om och i bergsstaterna har det varit en boom av semesterhusbyggande samt en ökande befolkning sedan 1970-talet. Miljontals människor besöker bergen varje år.

De två lägsta höjdzonerna har sandmark och nederbörd på cirka 500 mm per år. Enskilda träd har mycket växtlighet runt sig. Här finns bl. a. en och tall.

På 1 800-2 400 m finns lärkträd.

I den tredje zonen (2 700-3 200 m) växer träden tätare och markväxtligheten minskar. Därför finns fler skogar i norr än i söder. I de senare finns ofta gräs upp till toppen. Nederbörden på denna höjd är cirka 750 mm årligen. Här finns gran och amerikanska poppelarter.

I den översta zonen, den högalpina tundran finns små växter som buskar, gräs och blommor. Främst vide. Även strävbladiga växter och fetbladsväxter och gräs.

I Klippiga bergen har det sedan istidens slut bott många indianstammar.

Många djurarter finns eller har funnits i området, bl. a. bisonoxe, mammut, hjortdjur och älgar. Floderna är perfekta för fiske och många plockar bär.

Många floder börjar i Klippiga bergen, en vattenavledare mellan Stilla havet, Atlanten och Norra ishavet. 25% av USA:s vattentäkter har ursprung i Klippiga bergen och många floder har sina källor där.

Pyrenéerna

Pyrenéerna (spanska: Los Pirineos, franska: Les Pyrénées) i sydvästra Europa utgör gräns mellan Frankrike och Spanien. Andorra ligger helt i Pyrenéerna.

Bergskedjan sägs ha fått sitt namn från grekiska mytologin.

Pyrenéerna är cirka 435 kilometer lång. Den sträcker sig i öst-västlig riktning från Biscayabukten till Costa Brava. Upp till 13 mil bred. Bergstrakten begränsas i norr av det Akvitanska bäckenet och i syd av Ebroflodens dalgång.

Pyrenéerna är liksom Alperna 50-100 miljoner år gammal. Under istiden var Pyrenéerna starkt nedisade. Isströmmarna har starkt bidragit att bilda de för Pyrenéerna typiska halv-cirkelformiga dalarna. Istidsbildningar är också små sjöbäcken men däremot finns inga större sjöar där.

Än idag finns glaciärer i de högsta delarna av bergen, men de har minskat starkt efter 1920.

Snögränsen ligger på den regnrigare norra sidan vid cirka 2 700 meter och på södra sidan vid 3 000 meter. I lägre regioner faller den första snön i oktober och smälter i juni eller juli.

Från bergen strömmar, mest på den norra sidan, flera forsande bergbäckar. På flera ställen bildar de höga vattenfall, som i Europa har motsvarigheter bara i Norge.

Det högsta är det, som floden Gave de Pau gör med en fallhöjd på 422 meter. Det är Europas högsta vattenfall.

Pyrenéerna är på båda sidorna åtföljda av yngre bergskedjor. Kalkbergen inom Pyrenéernas bergssystem har många grottor.

Bergskedjans malmförråd är i allmänhet litet trots att det finns stora järnmalmsgruvor.

Stenkolslager finns främst på spanska sidan, medan den franska har flera brunkolsbäddar. Genom naturliga gränser delar man Pyrenéerna i tre avsnitt.

Årsmedeltemperaturen varierar mellan 2,4 °C vid 2300 meter över havet och -3,2 °C cirka 1000 meter högre.

Östpyrenéerna går från Medelhavet till passet Col de la Perche (1 622 meter), som förenar Tets floddal i norr med Segres i syd. Den centrala zonen är här delad i två parallella kedjor. Den norra zonen kulminerar i Puigmal (2 913 meter) och i Serra del Cadi (2 567 meter). Den södra zonen heter Les Alberes.

Centralpyrenéerna, huvudkammen, är en bred zon över vilken det höjer sig flera granitmassiv i fyra rader. Branta och korta tvärdalar för till cirkelformiga dalar och vid bergets norra fot finns flera varma källor.

På huvudkammen reser sig många höga toppar med glaciärer med sällsynta passövergångar. Den sträcker sig mot väster från Val d'Aran till

Somportpasset och har kedjans högsta toppar:

Pico de Aneto (3 404 meter),
Pico de Posets (3 375 meter),
Monte Perdido eller Mont Perdu
(3 355 meter).

På franska sidan är den högsta toppen Pique-Longue (3 298 meter).

Västpyrenéerna har i sin östra hälft ganska höga toppar på över 2 000 meter men de blir allt lägre åt väster. Endast några få toppar är bildade av t. ex. granit, medan i regel sandsten bildar berggrunden. Här tågade under 700-talet människor in på spanska halvön.

Pyrenéerna är i allmänhet dåligt bevuxna. Lägre delar utmärks av alltid gröna lövträd, högre av kastanjer, ek och bok (intill 1 600 meter). Därefter följer barrträden och slutligen alpina växter.

Enligt en uppskattning från 1980-talet finns cirka 3500 olika arter eller underarter i Pyrenéerna. Av dessa finns cirka 800 på 2300 m ö h eller högre. De flesta är blomväxter. Dessutom finns 31 ormbunkar samt 3 nakenfröiga växter.

Bland Pyrenéernas djur finns björn, varg, vildkatt, vildsvin, hjortar, gems, desmannäbbmus, tjäder, fjällripa och röd raphöna.

Schwarzwald

Schwarzwald (tyska: Svartskogen) är ett bergsområde, geologiskt en horst, i Baden-Württemberg i sydvästra Tyskland. Högsta berget är Feldberg, 1 493 m ö h.

Bergskedjan sträcker sig öster om floden Rhen från gränsen till Schweiz upp till Karlsruhe. I öst begränsas den av floden Neckar, som bl. a. Heidelberg ligger vid.

Schwarzwalds underlag är gamla kristallina berg. Man kan urskilja ett sydligare, bredare och högre parti samt ett nordligare smalare och lägre. Gränsen mellan dem går vid Kinzigidalen.

Bredvid Feldberg finns här bergen Belchen (1 415 meter), Bärhalde (1 318 meter), Hochkopf (1 263 meter), Kandel (1 243 meter), Köhlgarten (1 231 meter) och Blauen (1 167 m.). Norr om Kinzig vidtar ”nedre Schwarzwald”, vars medelhöjd är endast 600 meter och vars högsta topp är Hornisgrinde (1 164 meter).

Små sjöar som är minnen av istiden finns i södra Schwarzwald, såsom Feldsee, Titisee och Glaswaldsee. Av dess floder märks Donau, som rinner upp i södra Schwarzwald, Neckar med många bifloder från berget samt Rhens bifloder, av vilka de största (utom Neckar) är Elz, Kinzig, Murg och Wutach. Schwarzwald är rikt skogbevuxet med både löv- och barrträd.

Bergskedjan vänder sin brantare del mot Rhenslätten, som har Tysklands mildaste klimat. Tillströmningen av turister är betydlig till luftkurorter och bad. 2014 bildades Schwarzwalds nationalpark (ty. Nationalpark Schwarzwald) i ett område mellan Baiersbronn och Baden-Baden.

Schwarzwald är känt för produktion av klockor och för Schwarzwaldtårtan.

Skanderna

Skanderna (finska: Skandit; nord-samiska: Skánddat) i Skandinavien och nordvästligaste Finland (Enontekis kommun). Kölen/Kjølen/Köli är den långa fjällrygg som på vissa breddgrader är gräns mellan Sverige och Norge och som utgör vattendelare mellan Östersjöns och Atlantens avrinningsområden.

Skandernas nuvarande utseende har bl. a. uppkommit genom höjning av berggrunden under de senaste 40 miljoner åren.

En av Europas längsta bergskedjor, 170 mil från sydväst längs hela den västra sidan av den Skandinaviska halvön, från den norska Skagerrakkusten i söder till Nordkap i norr. Största bredden är 30 mil.

I väster slutar bergen i Norska havet och Nordsjön och bildar de norska fjordarna. Den täcker det mesta av Norge, nordvästra Sverige och ett litet hörn av det nordligaste Finland.

Skanderna har två höghöjdsområden, ett i södra Norge runt Jotunheimen där Galdhöpiggen (2 469 m ö.h.) är den högsta punkten i den norska fjällkedjan och en annan i norra Sverige, med Kebnekaise (2 098 m ö.h.), Sveriges högsta punkt. Även Finlands högsta punkt (1 324 m ö.h.) ligger i denna bergskedja, på Haldefjäll.

Utgör den ungefärliga gränsen mellan Norge och Sverige. I norr bildar bergen gräns även mellan Finland och Norge.

Den västra sidan har kustklimat, med mycket nederbörd och mycket milda temperaturer för dessa breddgrader, den östra sidan är mer kontinental. Klimatet gör att många glaciärer kan ligga kvar i väster, Jostedalsbreen är den största på det europeiska fastlandet.

Dessa klimatskillnader påverkar också växtligheten starkt, vilket ger rika fuktiga skogar med lövträd och barrträd på sydslutningarna som kontrast mot den mer torftiga tajgan på de östra sidan. Den alpina tundran har värtbjörk på den subalpina nivån. Den miljön är Skandernas bäst bevarade, med många nationalparker och naturreservat.

Snön kommer vanligen i september-november. Förhållandena kan bli mycket svåra under vintrarna p.g.a. kyla (ner till under -50°C) samtidigt som det kan blåsa orkanbyar på hög-fjället och snöa kraftigt.

I väster är glaciärer vanligare p.g.a. den högre nederbörden.

Bergskedjan som Skanderna bildades ur hade en höjd troligtvis jämförbar med nuvarande Himalayas, men blev nästan helt nedjämnd under de miölkjoner år som följde efter att den bildats.

Skanderna består av två höghöjdsområden (upp till över 2 000 m ö h), ett i söder och ett i norr, som åtskiljs av ett lägre område (upp till 1 200 m ö h) i höjd med Trondheimsfjorden. Det södra området, som är större (30 mil), är kupolformat och har sitt

centrum i Jotunheimen, med de flesta av bergskedjans högsta toppar och vars högsta punkt är Galdhøpiggen (2 469 m.ö.h. Jotunheimenområdet är i sin tur omgivet andra höga massiv, som Hurrungane, Breheimen, Reinheimen, Dovrefjell och Rondane.

Området sträcker sig norrut till Sylarnas bergsmassiv och Helagsfjället vid gränsen mot Sverige och söderut till den vidsträckt högplatån Hardangervidda och successivt fram till havet.

Skandernas norra del har längre utsträckning och är som högst vid Kebnekaisemassivet (2 098 m.ö.h.), och i Sarek.

Mellan massivets toppar bildas ett nätverk av dalar som kan nå ned till 300 m ö.h. i öster och ibland till under havsytan i väster. Det är därför Norges västkust har många fjordar: glaciärdalar som invaderas av havet. Den största av dessa fjordar, Sognefjorden, når nästan 20 mil in i landet. P.g.a. de många, långa och förgrenade fjordarna är kusten 83 281 km lång, två gånger jordens omkrets.

Skandinavien var helt täckt av tjock inlandsis. Växterna och en stor del av djuren fanns därför endast söder om glaciärkanten.

När inlandsisen drog sig tillbaka kunde olika arter successivt etablera sig på de områden som avtäcktes norrut och uppåt på bergen.

I Skanderna kom först de arter som är anpassade till tundran.

Senare kom de som hör hemma i barrskog. De kom från söder eller öster.

Trädgränsen börjar vanligtvis på 600 meter i norr och 1 200 meter i söder. Ovanför denna gräns (t. ex. på Svalbard mellan Norge och Nordpolen) växer inga träd.

Typen av växtlighet skiftar. I de sydliga och mellersta delarna är barrskog den vanligaste skogstypen. I de nordligare delarna är det på vissa platser för kallt och torrt för barrträd, där växer istället den småväxta fjällbjörken.

På tundran växer enbart låga växter och buskar. Stäpp- eller hedliknande och består av lågt gräs och många arter av liljor.

Djuren är bl. a. älg, myskoxe, ren, lodjur, brunbjörn, järv samt fjällräv, skogshare, sork, lämlar.

Bergskedjan har varit befolkad ända sedan inlandsisen drog sig tillbaka för cirka 10 000 år sedan. De första invånarna levde främst av renjakt.

Senare började man med jordbruk och husdjurshållning enligt ett schema. I norr har samerna kunna fortsätta leva, genom sitt nära samspel med renarna, men nu har jakten har övergått i djurskötsel.

I samband med bildandet av Skandinavien runt år 1000 började också transportvägar över bergen att utvecklas. Gruvdriften drog folk till de bergiga områdena där de sedan utvecklade infrastrukturen.

Turismen var till en början främst fotvandring i den vilda naturen. Till detta kom en från 1950-talet gradvis

växande vinterturism. På 1900-talet påbörjades också vattenkraften, som har mycket stor betydelse för energibalansen i Sverige och ännu större i Norge.

Fjällen besöks både sommar- och vintertid. Men populärast är utförsåkning. De 3 största (i antal liftkortsdagar) resmålen i den svenska fjällkedjan vintertid är Sälen, Åre och Vemdalen.

I Norge Hemsedal och Trysil.

Sommartid är den främsta reseanledningen fjällvandring men många andra aktiviteter lockar också så som fiske, cykling, löpning mm.

I de svenska fjällen finns 8 nationalparker, de flesta är populära utflyktsmål.

Sarek: Nationalparkernas nationalpark Sarek har 6 av Sveriges 13 högsta fjäll och nästan hundra glaciärer.

Sonfjället: Möt björn och orörd natur vid det majestätiska fjället.

Padjelanta/Badjelánnda: Sveriges största nationalpark full av blomster och renar under sommaren.

Abisko: Mer fjällvärld än så här blir det inte. Parken är 7700 hektar och ligger i Kiruna kommun.

Vadvetjåkka: Sveriges nordligaste. Liten och finns i ett avlägset och ödsligt fjällområde nordväst om Torne träsk.

Pieljekaise/Fjällbjörkarnas nationalpark i Arjeplogsfjällen, mellan Jäckvik och Adolfström. Det högsta fjället, 1 138 m ö h.

Töfingsdalens nationalpark är en genuin vildmark och äkta urskog när det är som bäst. Stort, orört och vilt.

Fulufjällets nationalpark är ett nästan orört naturområde i södra delen av fjällkedjan, i Dalarna. Höga vattenfall. Njupeskärs vattenfall har en total fallhöjd på 125 m och är Sveriges högsta. Vattnet faller helt fritt 70 meter (Sveriges näst högsta är Västanåfallet i Härnösands kommun, fallhöjd sammanlagd 90 meter), urskogar och färggranna lavar.

KÄLLA: visitfjallen.se

Världsdel och kontinent

En världsdel är en historiskt, kulturellt och fysiskt avgränsad del av jordytan.

En kontinent är inom geografin en stor sammanhängande landmassa.

Världsdelar är således mänskliga gränsdragningar medan kontinenter är geografiska/naturliga.

Orden syftar ibland på samma sak.

Europa och Asien är egna världsdelar, men bildar tillsammans kontinenten Eurasien. Alla andra världsdelar är egna kontinenter. På vissa språk, exempelvis engelska, har man inte separata ord för detta, varför man då skiljer mellan begreppet i geografisk mening (sv. kontinent) och i kulturell mening (sv. världsdel).

Svalbard

Apropå snö och is. 120 mil söder om Arktis (Nordpolen) och 70 mil norr om Norge ligger ögruppen Svalbard.

Den största ön är Spetsbergen, 39 044 km². Spitsbergen på norska.

Upptäcktes 1596 av nederländaren Willem Barents (havet utanför heter Barents hav).

På Spetsbergen ligger världens nordligaste stad, Longyearbyen (by på norska är stad på svenska). 2019 med 2368 invånare.

Svalbard är norskt, men med en hel del egna lagar och bestämmelser. En del något omoderna – kvarlevor sedan man främst hade gruvindustri.

För att resa till Svalbard måste man ha tillstånd att resa in i Norge, för det är därifrån man flyger.

Väljer man att inte bo i centrum finns inga dragna el- och vattenledningar.

Svalbard har räddningstjänst, en ambulans och ett sjukhus (dit man själv får ringa och fråga efter provsvar), men där görs inga större ingrepp. Man kan inte heller föda barn där. Då får man flyga de 96 milen till Tromsø i nordnorge. Gravida måste lämna Svalbard en månad innan beräknad födsel. Svenskar åker då oftast hem.

På Svalbard finns – liksom på Arktis – isbjörnar, så invånarna måste vara beväpnade när de inte är i stan (där får man självklart inte vara det).

Man kan säga att ser man en isbjörn med blotta ögat är man för nära. Utomhus måste hundar vara kopplade, för att inte störa djur. Utöver isbjörnar finns stora kraftiga renar.

Svalbard ligger för långt norrut för att något ska kunna växa där. Så julgranar – liksom det mesta annat – måste fraktas dit med båt.

Svalbard delar toppdomän med ön Jan Mayen som ligger mycket närmare Island. .sj är det.

Bara två flygbolag, ett svenskt och ett norskt, trafikerar sträckan Oslo-Longyearbyen och bara några gånger i veckan. Så att resa utomlands och ta sig tillbaka kan bli en både lång och dyr historia.

Longyearbyen har både folkhögskola och universitet.

TEXT: Stina Palm

KÄLLA: Youtube, Wikipedia, kornknarren.blogspot.com

Grönland

Världens största ö, 2 175 500 km². Ligger mellan norra Ishavet och Atlanten, öster om Kanada, norr och nordväst om Island. Men ön är dansk. Folkmängd

56 370, världens mest glesbefolkade land (0,026 invånare/km²). Blev en likställd del av Danmark 1953, omfattande självstyre sedan 1979.

Men drottning Margrethe gör resor dit, iklädd sin "folkdräkt" från ön.

Både egen och dansk valuta.

Huvudstad och största stad är

Godthåb, 17 635 invånare. Språk:

Grönländska, danska. Toppdomän:

.gl

Ursprungsbefolkningen inuiterna (de gillar inte ordet eskimåer) och ön är kända för sina slädar dragna av hundar, fiske, igloos. Man kan kalla befolkning polarinuiterna, inuiterna finns nämligen även i Alaska (USA) och i kanadensiska territorierna Nunavut och Northwest Territories.

Enligt Wikipedia tillhör de Kanada.

Grönland "lägger sig i". Igloo

används i viss utsträckning hos

polarinuiterna på nordvästra

Grönland. En halvklotformad

snöhydda, delvis nedgrävd, byggd av

utskurna snöblock. Varm och bra

sägs det. Iglu är hus på inuktitut,

inuiternas språk. Inuktitut har många

olika ord för snö, eftersom snö är en

central del i befolkningens liv.

TEXT: Stina Palm

KÄLLA: Vår värld – uppslagsverk för unga vetgiriga (1993), Wikipedia, ICA bokförlags världsatlas (2008), Backpacker på Facebook, Youtube

Färöarna

(svensk översättning av det färöiska namnet är Fåröarna)

En dansk ögrupp mellan Island och Norge. Huvudöarna är Streym. Eystur, Vágar, Sudur, Sand, Bord, Svín.

Självstyrönde i lokala frågor sedan 1948.

1399 km²

49 962 invånare.

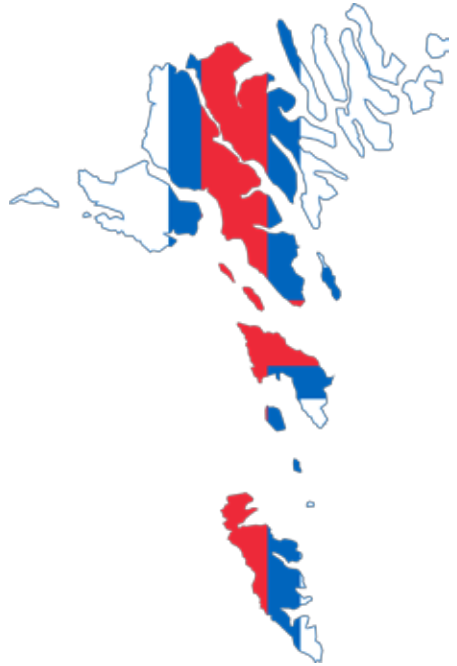
Huvudstad Tórshavn, 12 600 invånare. Staden ligger på Streym.

Språk: Färöiska och danska

Både egen och dansk valuta

Man kan åka båt från Danmark.

Topppdomän .fo

TEXT: Stina Palm

KÄLLA: Vår värld – uppslagsverk för unga vetgiriga (1993), Wikipedia, ICA bokförlags världsatlas (2008)

Baltikum

Baltikum är Estland, Lettland och Litauen, med en sammanlagd yta på cirka 175 000 km² och drygt 6 miljoner invånare.

Estland är drygt 45 000 km² och har drygt 1 miljon invånare (Tallinn cirka 400 000)

Lettland drygt 64 000 km² och cirka 2 miljoner (Riga cirka 730 000)

Litauen drygt 65 000 km² och cirka 3 miljoner (Vilnius cirka 540 000).

Baltikum ligger vid sydöstra östersjö-kusten, i gränzonen mellan Central-, Nord- och Östeuropa. Väster om Ryssland, norr om Polen och Belarus, sjögräns i norr mot Finland och Sverige.

Regionen har ett tempererat klimat, varmt tempererat närmare Östersjön, kalltempererat i öster. Hela området brukar på vintern ha minusgrader och snö.

Området har ofta styrts av länder hemmahörande eller med ursprung där (Norden: Danmark, Sverige; Centraleuropa: Polen, Tyskland; Östeuropa: Ryssland, Sovjetunionen).

Baltia omtalades först som en jätteö, på tre dagsresors avstånd från Germaniens (Tysklands) norra kust. Andra nämner ett annat Baltia som liggande på västkusten av Schleswig eller Holstein – idag i norra Tyskland. I nyare tid har man antagit att med detta namn skulle betecknas skandinaviska halvön och halvön Samland

på preussiska kusten, norr om dagens Kaliningrad.

På 1000-talet kallas Östersjön Baltiska havet (Mare Balticum).

Sannolikt kommer orden Baltia och Balticum av samma rot som latinets balteus, ”bälte”. Baltiska havet kan ha fått detta namn eftersom det är format som ett bälte. Eller så kan namnet Mare Balticum tydas som det hav man når genom att segla genom Bälten (Stora Bält och Lilla Bält).

På 1200-talet var Estland och Lettland under öststyre medan Litauen etablerades som en självständig stat i söder.

Ryssland erövrade Finlands område från Sverige 1808–1809. Den ryska kejsaren Alexander I gjorde Finland till ett storfurstendöme. De flesta lagarna från den svenska tiden fortsatte att gälla.

Sovjetunionens fall 1991 innebar att de tre baltiska staterna kunde återupprättas.

Därefter har alla tre länderna dragit sig mot väster och Europa, som medlemmar i både EU och Nato; de stora rysktalande minoriteterna i främst Estland och Lettland (totalt en miljon i de 3 länderna) är endast delvis integrerade i det estniska respektive lettiska samhället.

Baltikum har länge bebotts av folk som talat finsk-ugriska eller baltiska språk. I norr har de finsk-ugriska språken dominerat (bara estniska finns kvar); och i söder de baltiska språken (bara lettiska och litauiska finns kvar).

Området var under medeltiden befolkad av en blandning av östersjöfinska och baltiska folk.

Estniska är ett finsk-ugriskt språk (en finskspråkig kan förstå utan större problem och vice versa). Finland ingick 1809-1917 i det ryska kejsardömet.

SV/FI/ES

Språk/kieli/keel

Lettiska och litauiska är östbaltiska språk och liknar ryska.

SV/RY/LE/LI

vatten/vāda/ūdens (oodens)/vandens

Estlands flagga är en trikolor i vitt, svart och blått. Antogs: 7 augusti 1990, men användes redan på 1880-talet. Användes i det självständiga Estland 1918-1940. Den kallas vardagligt för sinimustvalge ("blå-svart-vit"). Blått representerar frihet, svart det förflutna och vitt hoppet inför framtiden. En mer konkret och ganska populär tolkning är att blått står för havet, svart för den bördiga jorden och vitt för folket och renhet. Den används både som nations- och handelsflagga. Minimistorleken är 1650x1050 mm, proportionerna 7:11. Valdes som statsflagga i samband med Estlands självständighet. Den 1 januari 2006 antog Estlands parlament en ny flagglag, där den viktigaste förändringen är att alla personer har rätt att använda statsflaggan som nationsflaggan. Statsflaggan förs permanent över centrala statliga och lokala myndigheter samt vid gränsövergångar.

Enligt den nya flagglagen är antalet allmänna flaggdagar 13, jämfört med tidigare 15. Dessutom är valdagar och folkomröstningsdagar allmänna flaggdagar.

Lettlands flagga är röd med ett vitt horisontellt band i mitten. Den antogs den 27 februari 1990, men användes av det oberoende Lettland 1918-1940. Proportionerna är 1:2.

Den röd-vit-röda flaggan omnämns tidigast på 1300-talet. Den skapades i maj 1917 och fastslogs officiellt den 15 juni 1921. Återinfördes vid självständigheten 1990.

Litauens flagga antogs den 20 mars 1989, men användes även 1918-1940. Gult symboliserar landets jordbruksfält, grönt står för skogarna och rött för det blod som offrats för nationens frihet. Den 7 oktober 1988 kl. 10.00 hissades den gul-röd-gröna trikoloren åter över Vilnius.

Litauens Högsta sovjet (råd) ändrade senare flagglagen och gjorde trikoloren till officiell flagga den 20 mars 1989. Efter Litauens självständighetsförklaring den 11 mars 1990 blev flaggan nationsflagga.

1918-1940 hade flaggan proportion 2:3. 1989-2004 1:2. Från den 1 september 2004 3:5.

UKRAINA

Ukraina (ukrainska: Україна, ryska: Україна) ligger i Östeuropa. Landgräns mot Rumänien, Moldavien, Ungern, Slovakien, Polen, Belarus och Ryssland. I söder kust mot Svarta havet.

Till ytan Europas näst största land efter Ryssland och det största som helt och hållet ligger i Europa. Ukrainas territorium befolkades för 44 000 år sedan, och landet har nämnts som plats för tämjandet av hästen.

Under medeltiden blev området ett centrum för östslavisk kultur, den stora staten Kievrus (Kievriket). Efter att den upplöstes under 1200-talet blev området omstritt och ofta uppdelat mellan de olika grannstaterna.

Kosackkulturen hade delvis storhetstid 1649–1775, men de fick aldrig en självständig stat. Området blev en nationell enhet (delvis sammanfallande med språket) som en Sovjetrepublik under 1900-talet.

Kärnkraftsolyckan i Tjernobyli, nära belarusiska gränsen, 1986 väckte ett folkligt missnöje med det sovjetiska styret och olika grupper började arbeta för större politisk frihet, medborgerliga fri- och rättigheter, och miljöskydd.

Ukraina utropade sig som självständig stat den 24 augusti 1991. Den 1 december 1991 hölls en folkomröstning om självständighet då en överväldigande majoritet som representerade alla delar av befolkningen stödde det.

Sovjetunionen upplöstes därefter den 8 december 1991 genom en överenskommelse mellan Ryssland, Ukraina och Belarus att bilda Oberoende staters samväldie (OSS).

Sovjetledaren Leonid Brezjnevi kom från Kamenskoye (Kamianske, Ukraine) inom Yekaterinoslav Governorate

KÄLLA: ui.se, expressen.se

Vitryssland/Belarus

Formellt Republiken Belarus
(belarusiska: Respublika Bjelarus;
ryska: Respublika Belarus)

Ligger i Östeuropa. Gränsar till
Lettland i nordnordväst, Litauen i
nordväst, Polen i väst och sydväst,
Ryssland i ost och Ukraina i syd.

207 600 km². Ca 9,5 miljoner
invånare (46/km²) (januari 2018)

Huvudstad är Minsk med drygt 2
miljoner invånare.

Efter den ryska revolutionen 1917
var landet självständigt en kort
period. Annars, fram till 1991 då
Sovjetunionen (SSR = Sovjetiska
socialistrepubliken) föll och
förbundsrepublikerna blev
självständiga, hette landet på svenska
Vitryska SSR, på engelska och
vitryska Belarussian SSR.

Läs- och skrivkunnighet: 99,73%

Folkgrupper (2009): belarusier (cirka
84%. 11,9% talar språket som är
officiellt), ryssar (8%. 72% talar
språket som är officiellt), polacker
(3%), ukrainare (2%), judar (0,1%),
övriga (bl. a. litauer, 3%)

Religion: 60% rysk-ortodoxa,
14% katoliker.

Det område som utgör dagens
Belarus har erövrats och styrts av
många och härjats flera gånger.

Under båda världskriegen (1914-18,
1939-45) drabbades Belarus av
katastrofal förstörelse.

Efter den nazityska invasionen under
Andra världskriget 1941 låg många
byggnader i ruiner och huvudstaden
Minsk hade jämnats med marken.

Vid Tjernobylyolucky 1986 i
grannlandet Ukraina fick stora delar
av jordbruksdistrikten i södra Belarus
radioaktivt nedfall och är sedan dess
avstängda från produktion.

Efter olyckan fick människor i
Belarus nära ukrainska gränsen fly.

Belarus är ganska platt och består av
moränterräng (morän är en bergart
bildad av en glaciär eller inlandsis) i
norr, stora områden träskmark, med
flera sjöar – uppemot 11 000 men de
flesta med en yta på mindre än 0,5
km² – och flera floder.

I norr finns några större sjöar, såsom
Naratj (79,6 km²) och Asvejskaje.

Den största floden är Dnepr – som
jag dock mer förknippar med
Ukraina; viktigare bifloder till denna
är Prypjat (de rinner dock samman i
Ukraina), Berezina och Sozj.

Andra viktigare floder är Njemen
och Daugava (belarusiska: Dzvina, se
separat artikel) i norr samt Bug i
sydväst. Stora våtmarker i söder, där
flera har blivit odlingsmark.

Landets högsta punkt är
Dzerzjinskijberget, 346 m.ö.h.
Lägsta är floden Njemen, 90 m.ö.h.

Fuktigt kontinentalklimat likt
Litauen och norra Ukraina.

Temperaturen i januari är i
genomsnitt -8 till -2 °C över hela
landet, med mycket snö och
vintrarna varar 105-145 dagar.

Somrarna är svala (medeltemperatur på 15–20 °C), varmest i juli och augusti. Sommaren och våren brukar vara de fuktigaste tiderna på året, trots ganska små regnmängder, 550–700 millimeter.

Belarus präglas av politisk oro. Sedan Aleksandr Lukasjenko (rysk stavning, Lukasjenka på belarusiska) kom till makten 1994 har dock en gradvis stabilisering skett, men med kraftigt begränsade medborgerliga och politiska rättigheter.

Lukasjenkas tid som president har utvecklats till ett auktoritärt styre. Belarus brukar kallas ”Europas sista diktatur”.

I valet 2006 segrade Aleksandr Lukasjenka med 82,6% av rösterna.

Studenter som demonstrerade mot regimen slängdes ut från universitet och högskolor. Polska staten ordnade då stipendier för dem och platser för studier vid polska högskolor och universitet, från höstterminen 2006 deltar flera hundra belarusiska studenter.

2000–2007 var det god tillväxt i landet, till stor del genom kraftigt rabatterade olje- och gaspriser från Ryssland men när priserna gradvis höjdes drabbades den belarusiska ekonomin hårt.

2010 genomfördes ännu ett riggat presidentval med kravaller.

Representanter från projektet Info Belarus (som min svägerska Isabel Sommerfeld startade och drev, ”typ 2009–2015”) rapporterade om att det

som såg ut att vara attacker mot regeringsbyggnaden av demonstranter, i själva verket sannolikt gjordes av den belarusiska regimen egna utsända.

2019 rankades Belarus som Europas minst demokratiska land.

Ett presidentval hölls den 9 augusti 2020. Aleksandr Lukasjenka utropade sig som segrare, men p.g.a. förmodat valfusk och efterföljande omfattande protester i landet har bl. a. Sverige och EU meddelat att de inte erkänner valet.

Västländer har beskrivit Belarus under Lukasjenka som en diktatur och presidenten som ”Europas siste diktator”.

Belarus är indelat i 6 voblaster (län): Brest, Homel, Hrodna, Mahiljoŭ, Minsk och Vitsebsk.

Dessutom har huvudstaden Minsk särskild status.

För att kunna försörja industrin för t. ex. drivmedel och lastbilsproduktionen, är landet hänvisat till energileveranser från Ryssland.

80% av den belarusiska ekonomin ägs och kontrolleras av staten. Belarus har stor tillverkning av vapen och maskiner, sedan Sovjettiden. Svenska företag har bedrivit affärer med statliga bolag samt har underleverantörer i Belarus.

Jordbruket står för 15% av sysselsättningen. De viktigaste grödorna är korn, råg, potatis, sockerbetor och lin. En viktig jordbrukssektor är mjölkproduktion och grisavel.

Inom industrin är textil och trä traditionellt viktigast. Under 1960-talet växte verkstads-industrin med tillverkning av traktorer och kylskåp.

Viktiga exportvaror: maskiner och tillbehör, syntetfibrer, kemiska gödningsmedel, metaller och livsmedel.

Landet saknar kust och istället använder man hamnar i Polen och Litauen för sjötransporter.

Turism

Populära turistmål är bl. a. Minsk, Brest, Hrodna, Vitsebsk, Mahiljo , Njasvizj, Mirs slott, Naratjsjön, Bialowiezaskogen och Chatyn.

Fler städer

Homel, Babrujsk, Pinsk, Orsja, Polatsk

Kultur och samhällsliv

Språk

Belarusiska språket var länge motarbetat.

Musik

2004-2019 deltog Belarus i Eurovision Song Contest. Efter den inställda tävlingen 2020 beslutade Europeiska radio- och TV-unionen, EBU, i maj 2021 att stänga av dem. Mediafriheten hade kränkts flera gånger efter valet 2020.

Flagga

Efter självständigheten antog man en vit-röd-vit flagga, för att senare återgå till en variant av den gamla sovjetiska Vitryska SSR-flaggan. Men utan hammaren och skäran, mönstret var ändrat och färgerna var mörkare.

Namnet

Det svenska namnet Vitryssland är en rak, möjlig, översättning av Belarus (Беларусь). Det är en sammansmältning av uttrycket Bielaja Rus och har använts sedan 1100-talet.

Bela (Бела) har en omtvistad innebörd varav en är ”vit”.

Enligt Svenska Akademiens ordbok är ordet ”vitrysk” känt sedan början på 1600-talet.

I princip alla grannländer använder ett namn härlett på samma sätt som Vitryssland.

Sedan 2019-2020 heter landet officiellt Belarus, invånaren är belarusisk, belarusier eller belarusiska. Det sistnämnda är även språket.

Huvudargument för namnändring är att den nya benämningen minskar risken för sammanblandning med eller oönskad association till grannlandet Ryssland.

Daugava

Daugava, Düna eller Dyna är en flod i Europa. Den är 1 020 kilometer lång och rinner från Valdajhöjderna i centrala europeiska Ryssland genom Belarus till mynningen i Rigabukten i Östersjön.

De sista 357 kilometerna flyter genom Lettland.

Avrinningsområdet är 87 900 km².

Längd: 1 020 km

Flodområde: 87 900 km²

Vattenföring: 678 m³/s

Utlopp: Rigabukten

Källa: Valdai Hills

Orter: Andrapol, Zapadnaya Dvina, Riga, Jekabpils, Daugavpils..

Öar: Lucavsala

Bron över Daugava inne i Riga

Total längd: 803 meter

Bredd: 34 meter

Höjd: 13 meter

Tjernobyl

(ukrainska: Чорнобиль, Tjornobyl; ryska: Чернобыль, Tjernobyl; engelska Chernobyl) är en stad i Ukraina bara 2 mil söder om gränsen till Belarus och nära Ryssland. Ligger 10 mil nordväst om Ukrainas huvudstad Kiev.

Orten har fått sitt namn från det ukrainska ordet för växten gräbo (latin: *Artemisia vulgaris*, ukrainska: чорнобиль tjornobyl').

Tjernobyl förekommer i skrift första gången 1193. Under 1200-talet var Tjernobyl en by i Storfurstendömet Litauen. 1566 gavs byn till kavallerikaptenen Filon Kmita. 1569 blev Tjernobyl och dess omkringliggande provins en del av det polska kungadömet och 1793 del av Ryska Imperiet.

Tjernobyl hade en rik religiös historia. Dominikanorden grundade en kyrka och kloster där 1625 och under slutet av 1700-talet var staden ett viktigt center för chassidistiska judar.

Den judiska befolkningen drabbades av flera pogromer under 1900-talets början. Byn ockuperades under första världskriget och efter kriget stred ukrainarna och bolsjevikerna om staden. Under det Polsk-sovjetiska kriget 1919-1921 kontrollerades staden först av polska armén och sedan av Röda armén. Från 1921 tillhörde staden i Ukrainska SSR.

Staden drabbades hårt av Stalins kollektiviseringskampanjer och svältkatastrofen i Ukraina under 1930-

talet. 1936 deporterades den polska befolkningen till Kazakstan och under den tyska ockupationen 1941-44 dödades den judiska befolkningen.

Tjernobyl var ett litet kommunikationsnav och ett viktigt handelscentrum, speciellt under 1800-talet.

Kärnkraftsolyckan den 26 april 1986 klockan 01.23.40 lokal tid (1 timme före svensk tid) var ett haveri i reaktor 4 vid kärnkraftverket som ligger cirka 1,5-2 mil sydost om staden Prypjat.

Vid olyckan spreds radioaktiva ämnen, bl. a. Cesium, över stora delar av Europa.

När reaktorn förstördes, evakuerades över 180 000 invånare från Prypjat och andra drabbade områden.

Två dagar senare (28 april 1986) upptäckte det svenska kraftverket Forsmark att en olycka hade skett genom att verkets larm för förhöjd radioaktivitet i omgivningen utlöstes.

Trots att strålning fortfarande sipprar ut från katastrofplatsen lever den 800 år gamla staden kvar, om än knappt. Cirka 100 personer, främst äldre, har tillåtits att bo kvar i sina hem i staden och byarna runtomkring trots riskerna, och regeringsarbetare försöker rensa upp det radioaktiva materialet.

1986 bodde 12 000 personer i staden, 2003 bodde cirka 300 där.

Augusti 2015 bodde 550 personer i Tjernobyl. Tjernobyl existerar fortfarande som en administrativ enhet (stad) inom Kiev oblast ("provins", "område", "region", "län").

På senare år har Tjernobyl blivit en populär miljö i fiktiva filmer och datorspel. Långfilmen Chernobyl Diaries (2012) utspelar sig i Tjernobyl. Dock är det näst intill inga scener i filmen som faktiskt är inspelade i det riktiga Tjernobyl.

Spelet S.T.A.L.K.E.R.: Shadow of Chernobyl utspelar sig i Tjernobyl. Även flera delar av Call of Duty 4: Modern Warfare utspelar sig i staden.

2019 presenterades den internationella samproduktionen Chernobyl, registrerad av Johan Renck.

Vissa delar av området i och runt om Tjernobyl går att besöka sedan 2010. Resmålet har blivit särskilt populärt bland folk som sysslar med så kallad mörk turism, men också bland fotografer, filmare och naturforskare.

TEXT: Stina Palm

KÄLLA: Wikipedia

Jag tror översättningen ska vara "De som räddat världen"

PAPPER OCH STYGN

